

Róża Ciesielska-Musameh

CJKP
UMCS

Literatura w nauczaniu cudzoziemców

Poradnik metodyczny

Część II

Praca z tekstem literackim na zajęciach językowych

UMCS

CENTRUM JEZYKA I KULTURY POLSKIEJ
DLA POLONII I CUDZOZIEMCÓW

Róża Ciesielska-Musameh

Literatura w nauczaniu cudzoziemców

Poradnik metodyczny

Część II

**Praca z tekstem literackim na zajęciach
językowych**

UMCS

CENTRUM JĘZYKA I KULTURY POLSKIEJ
DLA POLONII I CUDZOZIEMCÓW

Zagadnienia wstępne

Zajęcia, które prowadzimy, ucząc cudzoziemców języka polskiego jako obcego, przewidują pracę z tekstem. Wydawanych jest bardzo wiele podręczników ukierunkowanych właśnie na tę sprawność¹, jednak nie zawsze proponują one lekturę polskich tekstów literackich. Są na rynku również i takie podręczniki, w których obecne są teksty literackie jako uzupełnienie bądź dopełnienie określonego bloku tematycznego z zakresu języka². Wyjątkową pozycję stanowi antologia tekstów satyrycznych Ewy Lipińskiej³, która, co prawda, nie jest podręcznikiem, jednak dzięki zawartemu słowniczкови i poradnikowi metodycznemu, takim podręcznikiem staje się w każdej chwili w rękach lektora prowadzącego zajęcia.

Bardzo obszernym opracowaniem poświęconym zagadnieniom tekstu literackiego w nauczaniu cudzoziemców jest praca Tamary Czerkies⁴.

Tekst literacki⁵, czy to liryczny, epicki, czy dramatyczny może posłużyć za materiał do ćwiczeń gramatycznych, leksykalnych, ćwiczeń w pisaniu, mówieniu i rozumieniu. Pytanie tylko, czy ma to być tekst oryginalny, czy może adaptowany, współczesny, czy z dawniejszych epok, czym kierować się w doborze takich tekstów? Spróbujmy odpowiedzieć na te i podobne pytania.

1. Teksty oryginalne

Mówiąc o tekstach oryginalnych, mamy na myśli takie, które są zupełnie pozbawione naszej ingerencji, w których nie dokonaliśmy żadnych skrótów, przekształceń składniowych ani leksykalnych, których treść i forma pozostają bez żadnych zmian. Niektórzy zalecają do pracy z cudzoziemcami teksty współczesne⁶

¹ Przykłady takich pozycji to: Bogusław Kubiak, *Na łamach prasy*, Kraków 2009., Anna Seretny, *Per aspera ad astra*, Kraków 2011., Anna Seretny, *Kto czyta- nie błądzi*, Kraków 2007.

² Przykład takiej pozycji to: Ewa Lipińska, Elżbieta Grażyna Dąmbska, *Kiedyś wrócisz tu*, Kraków 2012.

³ Ewa Lipińska, *Lektury podręczne, antologia tekstów satyrycznych dla cudzoziemców, którzy dobrze znają język polski*, Kraków 2007.

⁴ Czerkies Tamara, *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego*

(z elementami pedagogiki dyskursywnej), Kraków 2012.

⁵ Rozbudowaną definicję tekstu literackiego podaje Aleksander Kozłowski w pracy *Literatura piękna w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1991, s.

⁶ Bożena Białas, *Nauczanie języka obcego poprzez tekst oryginalny*, pełny tekst artykułu jest dostępny na stronie: <http://www.profesor.pl/publikacja,4101,Rozne,Nauczanie-jezyka-obcego-poprzez-tekst-oryginalny>

ze względu na aktualność tematyczną i język, jednak nie może to być nasze podstawowe kryterium, gdyż doskonale sprawdzają się także i teksty starsze.

• **Teksty liryczne**

Wiele tekstów lirycznych doskonale spisuje się na zajęciach z języka polskiego jako obcego. A oto przykłady:

- Jan Brzechwa „Żaba”

Pewna żaba
Była słaba
Więc przychodzi do doktora
I powiada, że jest chora.

Doktor włożył okulary,
Bo już był cokolwiek stary,
Potem ją dokładnie zbadał,
No, i wreszcie tak powiada:

"Pani zanadto się poci,
Niech pani unika wilgoci,
Niech pani się czasem nie kąpie,
Niech pani nie siada przy pompie,
Niech pani deszczu unika,
Niech pani nie pływa w strumykach,
Niech pani wody nie pija,
Niech pani kałuże omija,
Niech pani nie myje się z rana,
Niech pani, pani kochana,
Na siebie chucha i dmucha,
Bo pani musi być sucha!"

Wraca żaba od doktora,
Myśli sobie: "Jestem chora,
A doktora chora słucha,
Mam być sucha - będę sucha!"

Leczyła się żaba, leczyła,
Suszyła się długo, suszyła,
Aż wyschła tak, że po troszku
Została z niej garstka proszku.

A doktor drapie się w ucho:
"Nie uszło jej to na sucho!"

Wydawać by się mogło, że posiłkowanie się tekstem dla dzieci na zajęciach z dorosłymi ludźmi pozbawione jest sensu, jednak tego typu teksty doskonale sprawdzają się na zajęciach. Wiersz w zaleceniach doktora zawiera 3osobę trybu

rozkazującego, samo czytanie tego tekstu, praca z nim, powodują utrwalanie się tej konstrukcji. Możemy poprosić słuchaczy o dopisanie pozostałych form lub o przekształcenie wypowiedzi lekarza i zbudowanie tekstu w innej osobie. Utwór może też stanowić inspirację do zajęć poświęconych zdrowiu, wizycie w gabinecie lekarskim itp. Jego zabawna forma będzie stanowić rodzaj zachęty dla słuchaczy, gdyż wiersz napisany został prostym, codziennym i zrozumiałym na poziomie B1 językiem i nie wymaga od czytelnika głębszych treści, znajomości środków artystycznych i podtekstów.

- Wisława Szymborska „Prospekt”

Jestem tabletką na uspokojenie.

Działam w mieszkaniu,
skutkuję w urzędzie,
siadam do egzaminów,
staję na rozprawie,
starannie sklejam rozbite garnuszki-
tylko mnie zażyj
rozpuść pod językiem.
Tylko mnie połknij.
tylko popij wodą

Wiem, co robić z nieszczęściem
Jak znieść złą nowinę,
zmniejszyć niesprawiedliwość
Rozjaśnić brak Boga,
Dobrać do twarzy kapelusz żałobny.
Na co czekasz -
Zaufaj chemicznej litości

Jesteś jeszcze młody (młoda)
Powinieneś (powinnaś) urządzić się jakoś
Kto powiedział,
Że życie ma być odważnie przeżyte?

Oddaj mi swoją przepaść -
Wymoszczę ją snem
Będziesz mi wdzięczny(wdzięczna)
Za cztery łapy spadania

Sprzedaj mi swoją duszę
Inny się kupiec nie trafi,

Innego diabła już nie ma.

Ten tekst może posłużyć do pracy na zajęciach z języka polskiego na poziomie B2 lub C1. Język jest stosunkowo prosty, jednak interpretacja już nie. Po przeczytaniu tekstu i wyjaśnieniu słownictwa możemy ze słuchaczami zastanowić się, jakiego rodzaju „tabletką” jest tu podmiotem lirycznym, jaki wyłania się z tekstu obraz współczesnego świata, co stanowi dla człowieka problem i dlaczego tabletką sama siebie nazywa diabłem. Krótko mówiąc- pierwszy etap pracy z tym tekstem to jego interpretacja. Możemy na tablicy narysować diagram, który, wypełniany wspólnie ze słuchaczami, ułatwi im analizę wiersza i w konsekwencji okaże się „ulotką reklamową”.

Miejsce działania:

- mieszkanie „działam w mieszkaniu”,
- urząd „skutkuję w urzędzie”,
- uczelnia „siadam do egzaminów”,
- sąd „staję na rozprawie”,

Rodzaj dolegliwości:

- nieszczęście „wiem, co zrobić z nieszczęściem”,
- zła nowina „jak znieść złą nowinę”,
- niesprawiedliwość „zmniejszyć niesprawiedliwość”,
- brak autorytetu, ostoi „rozjaśnić brak Boga”,
- śmierć „dobrać do twarzy kapelusz żałobny”,

Sposób działania:

- zobojętnienie „zaufaj chemicznej litości”,
- ucieczka od problemów „kto powiedział, że życie ma być odważnie przeżyte?”
- sen „wymoszczę ją snem”,
- unikanie konsekwencji swojego postępowania” cztery łapy spadania”,

Sposób użycia:

- rozpuścić pod językiem,
- połknąć
- popić wodą

Działania niepożądane: - zmiana osobowości, wyrzeczenie się siebie „sprzedaj mi swoją duszę”.

Kiedy już otrzymamy ową „ulotkę reklamową”, nie będzie problemu z wyjaśnieniem tytułu i odpowiedzią na pytania: Jaki obraz współczesnego świata przedstawia wiersz? Co stanowi problem dla żyjącego w tym świecie człowieka? W jak sposób człowiek

próbuję „rozwiązywać” problemy? Dlaczego owa reklamująca się tabletką sama siebie nazywa diabłem?

Drugi etap to zapoznanie słuchaczy z ulotką reklamową jakiegoś popularnego leku, dostępnego bez recepty (na przykład któregoś z popularnych leków przeciwbólowych), słuchacze w grupach wypisują części takiej ulotki, mówią o ich zawartości (zwracamy tu uwagę na język zapisu, konstrukcje typu: *należy, nie wolno, trzeba*, formy odczasownikowe:: *przyjmowanie, stosowanie, wystąpienie, przyjęcie*, formy bezosobowe: *lek przechowywać* itp.). Rozmowa ze słuchaczami :- *Dlaczego należy czytać ulotki znajdujące się w opakowaniu leków?*

Jak napisać ulotkę do leku? Powrót do wiersza Szymborskiej i zapisanej w trakcie interpretacji tekstu ulotki, „poprawienie jej” według schematu z autentycznego prospektu, z użyciem charakterystycznych form gramatycznych.

W tej propozycji zwracaliśmy uwagę na konstrukcje gramatyczne i język. Tekst Szymborskiej posłużył nam za punkt wyjścia do pracy z tekstem paramedycznym, z jakim słuchacze zetkną się w codziennym życiu. Może to być wstęp do całego bloku zajęć poświęconych językowi reklamy. Możemy też skupić się na wymowie samego tekstu i potraktować go jako inspirację do dyskusji o problemie narkomanii i lekomanii.

Zaprezentowane przykłady pokazują, że tekst literacki nie musi być obecny jedynie na zajęciach literackich, a może stanowić doskonałą bazę zajęć językowych na różnych poziomach nauczania.

• **Teksty epickie**

Teksty epickie, głównie opowiadania i nowele to doskonały materiał do zajęć lektoratowych. Interesujące propozycje pracy z takimi tekstami zaproponowała Tamara Czerkies⁷, która przedstawia autorskie scenariusze zajęć z tekstami Sławomira Mrożka „Śpiąca królowa” i „Czerwony kapturek” Ich lektura stanowi między innymi punkt wyjścia do pisania tekstów własnych, poprzez dopisywanie zakończeń czy pisanie listu związanego z treścią utworu.

Przed wszystkim zawsze musi paść pytanie o to, jakie teksty powinniśmy wybierać. Najlepiej krótkie, żeby można było je wspólnie przeczytać na zajęciach lub zadać do samodzielnej lektury w domu. Tematyka powinna stanowić punkt wyjścia do dyskusji, stać się podstawą do typowej pracy z tekstem, a więc do ćwiczeń redakcyjnych, segmentacji tekstu itp. Przy doborze tekstów trzeba także zwracać uwagę na kwestie językowe. Należy bardzo starannie „dopasować” dane opowiadanie czy nowelę do poziomu językowego słuchaczy, dobrze jest poświęcić trochę czasu na wyjaśnienie niezrozumiałego słownictwa i stworzenie wspólnie ze słuchaczami podręcznego słowniczka. Nie dajmy się zwieść prostej fabule utworu, bowiem może być ona podana trudnym, czasem nieco przestarzałym językiem. Na przykład nowelistyka pozytywistyczna, czyli teksty Prusa, Orzeszkowej, Konopnickiej czy Sienkiewicza,

⁷ Czerkies Tamara, *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego (z elementami pedagogiki dyskursywnej)*, Kraków 2012.

pozornie są bardzo proste, posiadają przystępną fabułę ale to nowele niezwykle trudne językowo, zawierają wiele przestarzałej, a nawet archaicznej leksyki. Opowiadania Mrożka napisane są językiem współczesnym, jednak ich interpretacja wymaga umiejętności czytania groteski, czasem też znajomości polskich realiów, dlatego możemy je wprowadzić w grupach na wyższych poziomach językowych. Nie znaczy to jednak, że teksty naszych najwybitniejszych prozaików nie nadają się do pracy z cudzoziemcami, chcemy tylko podkreślić, konieczność ich starannego doboru i dostosowania do poziomu grupy. Polecamy opowiadania współczesne Olgi Tokarczuk, Marcina Zegadło czy Agnieszki Kłos. A oto przykładowy scenariusz zajęć:

- Sławomir Mroźek „Słoń”, zajęcia na poziomie C1

- wprowadzenie do zajęć, krótka informacja na temat Mrożka i jego sposobu opisywania rzeczywistości, wprowadzenie pojęć: *karykatura i groteska*. Krótka informacja na temat realiów minionej epoki, w zakresie związanym z tekstem (wszystko to w formie wykładu lektora).

- przygotowujemy sobie tekst opowiadania podzielony na 6 segmentów opatrzonych słowniczkiem przewidywanych przez nas nowych i niezrozumiałych słów.

- dzielimy słuchaczy na grupy (najlepiej trzy, czteroosobowe) i rozdajemy pomieszane fragmenty (każda grupa otrzymuje komplet fragmentów bez ostatniego).

- **Zadanie pierwsze:** prawidłowe ułożenie tekstu, czyli ponumerowanie fragmentów.

- wspólnie ze słuchaczami ustalamy prawidłową kolejność.

- prawdopodobnie słuchacze zauważą, że brak jest zakończenia.

- **Zadanie drugie:** dopisanie zakończenia?

- słuchacze odczytują swoje propozycje zakończenia.

- wybór najlepszego tekstu.

- odczytanie zakończenia oryginalnego.

- podsumowanie, definicja pojęcia *groteska* (*zapisana na tablicy*), dyskusja nad absurdami otaczającej nas rzeczywistości.

- praca domowa: napisać krótkie, groteskowe opowiadanie

Tekst literacki jest na zajęciach po prostu materiałem do ćwiczeń, w takim razie po co lektor ma nim utrudniać sobie pracę, skoro może użyć każdego innego tekstu? Na zajęciach dobrze jest wprowadzać różnorodność stylistyczną tekstów, a zatem powinny się wśród nich znaleźć teksty prasowe, urzędowe, naukowe, potoczne i retoryczne. Słuchacz- cudzoziemiec ma szansę odkryć różnorodność stylistyczną polszczyzny i poznać cechy charakterystyczne poszczególnych stylów funkcjonalnych. Stąd też i obecność literatury pięknej. Teksty literackie na zajęciach lektoratowych to także nauka polskiej kultury wprowadzana trochę

„kuchennymi schodami”, ale przecież nie każdy słuchacz przechodzi kurs literatury. I wreszcie argument niezwykle istotny. Literatura to piękny język, jakże zatem nie pokazać go cudzoziemcom?

• **Teksty dramatyczne.**

Dramat to bardzo wdzięczny tekst do pracy z cudzoziemcami. Piotr Horbatowski⁸ pracuje od lat z cudzoziemcami nad kolejnymi adaptacjami teatralnymi najróżniejszych tekstów. Są wśród nich teksty epickie, jak legendy krakowskie udratyzowane przez studentów, ale i utwory stricte dramatyczne, jak „Zemsta” Fredry czy dramaty Mrożka. Tekst dramatyczny rzeczywiście otwiera przed lektorem szerokie możliwości dydaktyczne. Może bowiem posłużyć do tradycyjnej inscenizacji, gdzie słuchacze nie tylko opracowują tekst, ale i samodzielnie przygotowują dekoracje i kostiumy. Takie zaangażowanie w całe „teatralne przedsięwzięcie”, poznanie zagadnień związanych z epoką (przygotowanie kostiumów) możliwość głoszenia ze sceny tekstu, który się zna, rozumie i który się odczuwa w sposób niemal aktorski, to bardzo ważne i kształcące doświadczenie kulturowe. Oczywiście wciąż, jak i przy pozostałych rodzajach literackich, pozostaje kwestia wyboru tekstu. Aleksander Kozłowski⁹ zaleca dramat wyłącznie dla grup średniozaawansowanych, ponieważ poniżej poziomu B2 trudno jest zrozumieć i zanalizować całą strukturę takich utworów. Nie sposób się z tym nie zgodzić. Słuchacze żeby przystąpić do inscenizacji dramatu muszą bardzo dobrze „poruszać się” w tekście, nie tylko rozumieć jego warstwę powierzchowną, ale i całą głębię emocji, motywacji i psychologicznych uwarunkowań postępowania bohaterów. A zatem przygoda z teatrem, inscenizacja prostych tekstów epickich (np. legend), tekstów lirycznych (np. Wiersze dla dzieci „Samochwała” Tuwima, czy „Ptasie radio”) oczywiście świetnie nadają się dla grup o poziomie A2 czy B1, jednak dramaty zdecydowanie lepiej sprawdzą się w grupach na poziomie B2 i wyżej. A oto przykład scenariusza zajęć poświęconych „Warszawiance” Wyspiańskiego.

„Warszawiankę” realizujemy w grupie w grupie o profilu historycznym, na poziomie C1.

- wprowadzenie do sytuacji historycznej, słuchacze przygotowują w domu krótkie wypowiedzi na temat:
 - powstanie listopadowe,
 - bitwa o Olszynkę Grochowską
 - Józef Chłopicki, Jan Skrzynecki, ich rola i udział w powstaniu
 - okoliczności powstania pieśni Kazimierza Delavigne „Warszawianka”.

⁸ Horbatowski P., *Studentów zabawa w teatr* [w:] *Oswajanie chrząszcza w trzcinie, czyli o kształceniu cudzoziemców w Instytucie Polonijnym UJ*, red. W. Miodunka, J. Rokicki. Kraków s. 363- 369.

⁹ Kozłowski A., *Literatura piękna w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1991.

- Słuchanie pieśni „Warszawianka”, lektor wyjaśnia jej sens, symbolikę i ideę.
- Wspólne oglądanie inscenizacji „Warszawianki”, Teatr Telewizji, 1978 rok, reżyseria Andrzej Łapicki (ok.50 min.).
- Wypełnianie tabeli:

Postać historyczna	Cechy historyczne	Cechy literackie
Józef Chłopicki	waleczny, zasłużony, w czasie powstania zwolennik rokowań z carem, przeciwnik działań zbrojnych	pesymista, działa na zwłokę, nie wierzy w zwycięstwo, żyje wspomnieniami
Jan Skrzyniecki	waleczny, zasłużony, jako naczelny wódz powstania nie wierzył w zwycięstwo, unikał decydującej bitwy, próbował pertraktować z Dybiczem, wydalony z wojska	Pochlebca, amant, zapatrzony w Chłopickiego, patriota

- Porównanie wizerunku historycznego bohaterów z wizerunkiem literackim, poszukiwanie cech wspólnych i różnic.
- Ocena bohaterów. Dyskusja.
- Pozostali bohaterowie dramatu, Maria, Anna, Stary Wiarus- charakterystyka postaci.
- Rola pieśni w dramacie.
- Przygotowanie inscenizacji , omówienie „obsady”, scenografii i reżyserii utworu.
- Inscenizacja.

Nasza propozycja skupia się na trzech elementach: prawdzie i fikcji w utworze literackim, charakterystyce postaci i korzystaniu z różnych źródeł. Słuchacze przychodzą na zajęcia przygotowani, ich wiedza nie sprowadza się do przyniesienia informacji z Wikipedii, sporządzonej na zasadzie kopiuj-wklej, a na samodzielnie przygotowanej notatce. Inscenizacja ma na celu nie odtworzenie dzieła Wyspiańskiego, lecz zapoznanie słuchaczy z realiami historycznymi (stroje, wystrój salonu) i symboliką Wyspiańskiego (popiersie Napoleona). Takie działania uczą nowego spojrzenia na inne, oglądane bądź przygotowywane

inscenizacje. Co takim razie „zyskuje” na tych zajęciach polonista- lektor? Umiejętność dokonywania charakterystyki na podstawie różnych źródeł. Możemy na kolejnych zajęciach odwoływać się do tej charakterystyki i tworzyć ze słuchaczami charakterystykę postaci współczesnych, kontrowersyjnych, różnie w różnych źródłach ocenianych.

Podsumowując rozważania dotyczące obecności na lektoracie z języka polskiego tekstów literackich, należy stwierdzić, że są one konieczne, gdyż wzbogacają wiedzę słuchaczy o polskiej kulturze, dają szerokie możliwości różnorodnej i ciekawej pracy językowej, kulturowej i wychowawczej, uczą pięknej polszczyzny i rozwijają wrażliwość zarówno młodych jak i starszych uczestników zajęć.

BIBLIOGRAFIA

1. Białas Bożena, *Nauczanie języka obcego poprzez tekst oryginalny*, pełny tekst artykułu jest dostępny na stronie:
<http://www.profesor.pl/publikacja,4101,Rozne,Nauczanie-jezyka-obcego-poprzez-tekst-oryginalny>
2. Czerkies Tamara, *Tekst literacki w nauczaniu języka polskiego jako obcego (z elementami pedagogiki dyskursywnej)*, Kraków 2012.
3. Horbatowski Piotr., *Studentów zabawa w teatr [w:] Oswajanie chrząszcza w trzcinię, czyli o kształceniu cudzoziemców w Instytucie Polonijnym UJ*, red. W. Miodunka, J. Rokicki. Kraków s. 363- 369.
4. Kozłowski Aleksander, *Literatura piękna w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1991, s.
5. Lipińska Ewa, *Lektury podręczne, antologia tekstów satyrycznych dla cudzoziemców, którzy dobrze znają język polski*, Kraków 2007.